

Dolderse Kroniek

Villa Chr. Pleines ca. 1910

11^e jaargang nr. 2 – mei 2008
uitgave van de
Historische Vereniging Den Dolder

Historische Vereniging Den Dolder

Opgericht 9 april 1997.

11e jaargang nr. 2, mei 2008

Verschijnt in de maanden: januari, mei en september.

Bestuur

Voorzitter: Wim Moens, Bremlaan 13
3735 KH Bosch en Duin
tel. 030-2287756
wmoens@hetnet.nl

Secretaris: Vacature

Penningmeester: Leo Kok, Eekhoornlaan 43,
3734 GW Den Dolder
tel. 030-2285890

Redactie en Layout: Frits Stuurman
Hezer Enghweg 122
3734 GV Den Dolder
tel. 030-2280163
fritsstuurman@casema.nl

Druk: Drukkerij Neo Print Grafische Producties
Beukenlaan 86b, 3762 AK Soest
tel. 035-6013255

Tekstvoorstellen en reacties naar de redactie.

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Den Dolder.

De contributie bedraagt 13.60 Euro per jaar.

Betaling is mogelijk: Contant bij de penningmeester,
of op postrekening **7739816** t.n.v. **Historische Vereniging Den Dolder**.

De homepage op internet van de vereniging is:
<http://www.geocities.com/albvs/dendolder>

ISSN: 1389-0026

Redactioneel

De geschiedenis van Den Dolder is nu ook vastgelegd in lessen voor het basisonderwijs. Petra Koek vertelt u daar meer over in het eerste artikel in dit nummer. Het is geïllustreerd met foto's uit die lessen. Als binnenkort de Brede School officieel wordt geopend zullen de lessen ook officieel worden aangeboden aan de school.

In het tweede deel van het artikel over de Elektriciteitsvoorziening van Den Dolder zult U ontdekken dat we een eigen elektriciteitscentrale in het dorp hebben gehad. Op de plaats waar tot voor kort het bedrijf van Hoffschlag stond en waar op dit moment een kale vlakte is.

Dit jaar won Mieke van der Ploeg de Harm Sok aanmoedigingsprijs voor "haar gehele oeuvre in tien jaar Dolderse Kroniek" zoals de jury zegt. Daaronder is veel mondelinge geschiedenis. Het laatste artikel in dit nummer is zo'n "oral history"-artikel, dit keer over de familie Van der Wal de schoenmakers.

Frits Stuurman

Lesbrieven over oud Den Dolder voor de kinderen van de nieuwe School

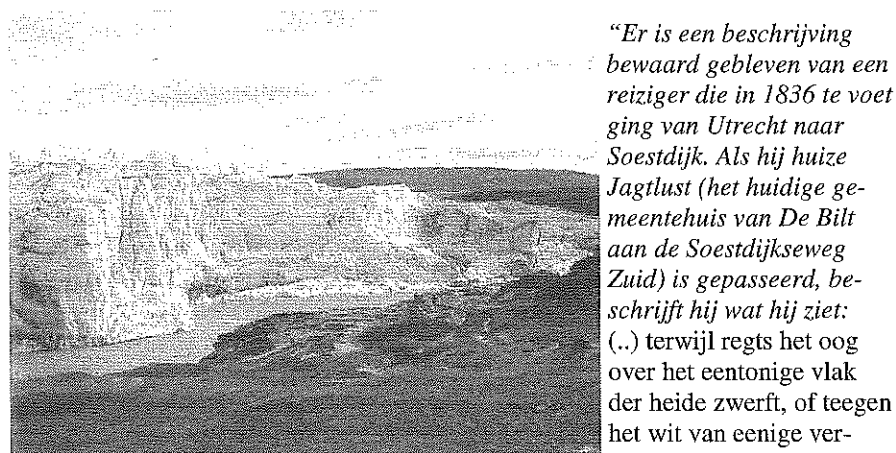
Door Petra Koek

Jaren geleden werd het idee geboren de kinderen van de basisscholen in Den Dolder de interessante wordingsgeschiedenis van Den Dolder uit de doeken te doen. De kinderen maar ook de leerkrachten hoefden immers niet per definitie op de hoogte te zijn van het ontstaan en de ontwikkeling van ons buurtschap Den Dolder. De leerkrachten aan de Dolderse scholen komen niet altijd uit Den Dolder; veel ouders van kinderen die hier naar school gaan, zijn niet van oorsprong Doldenaren. En ook voor de van oorsprong Doldenaartjes zou een korte uiteenzetting over ontstaan, ontwikkeling en interessante gebeurtenissen goed kunnen zijn voor het gevoel van verbondenheid met Den Dolder. En omdat hun school er staat - en ook vaak hun huis, zouden deze lesbrieven een aardige aanvulling kunnen zijn op de algemene geschiedenislessen.

Zo begonnen Bodes de Vries en Jan Veerkamp rond 2000 al aan de lesbrieven over Den Dolder: drie hoofdstukken waarin onze landstreek, het ontstaan van Den Dolder en de uitbouw na de tweede wereldoorlog luchtig beschreven werden voor basisschoolkinderen. Vragen over de tekst, een leidraad voor de leerkrachten en tips voor korte uitstapjes completeerden het geheel. Maar zoals dat vaak gaat met goede ideeën, waren er veel redenen waardoor de tekst in concept bleef steken. Totdat in 2007 bekend werd dat er in Den Dolder een brede school zou worden gebouwd. De lesbrieven zouden een mooi geschenk zijn ter gelegenheid van de opening!

Daarom ben ik begonnen met het redigeren van de teksten en met het schrijven van een aanvulling erop, want de geschiedenis staat immers niet stil. Het geheel moest natuurlijk ook ruim geïllustreerd worden en in een toegankelijke lay-out gegoten. En sponsoring van het drukwerk was noodzakelijk. Met hulp van de leden van de archiefcommissie, de redacteur van de Kroniek en onze penningmeester is er nu een waardig boekje dat straks op 2 juni kan worden aangeboden aan alle kinderen van de nieuwe Brede School. Het ligt bovendien in de bedoeling later dit jaar de tekst integraal op de - dan hopelijk vernieuwde - website te plaatsen, zodat deze voor een breed publiek toegankelijk is.

Een greep uit de inhoud van het boekje is hier op zijn plaats. Omdat Den Dolder nog zo'n jong buurtschap is, wordt eerst geschetst wat hier was voordat er mensen waren: niets! Na de ijstijden bleef dit gebied lange tijd onbevolkt. In de lesbrieven staat hierover o.a.:

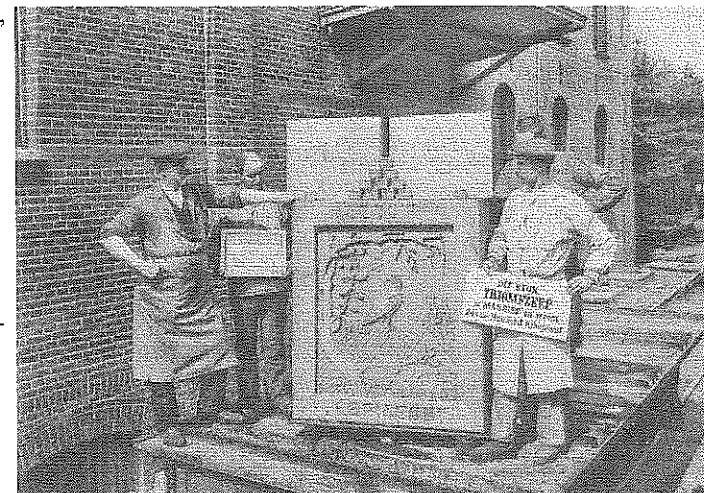
Dikke pakketten landijs in Groenland, zoals dat ook in onze streek was tegen het einde van de ijstijd

“Er is een beschrijving bewaard gebleven van een reiziger die in 1836 te voet ging van Utrecht naar Soestdijk. Als hij huize Jagtlust (het huidige gemeentehuis van De Bilt aan de Soestdijkseweg Zuid) is gepasseerd, beschrijft hij wat hij ziet: (...) terwijl regts het oog over het eentonige vlak der heide zwerft, of tegen het wit van eenige verspreid liggende, zandduinen stuit; en men in de meer verwijderde verte

den kerktoren van het dorp Soest ontwaart. (J.B.Christemeijer, Landelijk Schoon, 1836) Je kon vanaf het huidige Bilthoven tot aan Soest kijken.”

Aan dit eentonige landschap komt pas in het begin van de 20^e eeuw een einde. In 1913 is er pas sprake van een dorp dat dan officieel Den Dolder gaat heten. Deze naam wordt officieel gekozen door de gemeente Zeist op verzoek van de Spoorwegen. Zij willen het officiële station vernoemen naar de plek die tot dan toe zonder naam was. Christoph Pleines had, als eigenaar van de fabriek De Duif, natuurlijk graag gezien, dat het buurtschap *Duivenhorst* zou gaan heten. Maar dat kreeg hij niet voor elkaar; gezien zijn betekenis voor onze buurtschap had ik hem dat overigens van harte gevond...

In 1938 wordt het 25 jarig bestaan van het dorp gevierd.

Groot stuk Triomfzeep van zeepfabriek De Duif, gemaakt om tentoon te stellen

Kranslegging Herdenkingskruis Soestdijkerweg door leerlingen van de Kamelion, 5 april 2005

Met trots schrijft de voorzitter van Den Dolder Vooruit (een soort VVV) in het jubileumboekje: "Den Dolder gaat feestvieren en heeft daartoe alle redenen. Uit een dorre zandvlakte is een bloeiende plaats ontsproten (...), waar temidden van natuurschoon, van bosschen en heide, een 400 gezinnen wonen, waar ruim zestig treinen per dag stoppen, waar een bloeiende Middenstandvereni-

ging is ontstaan en tal van vereenigingen op cultureel, kerkelijk, politiek en maatschappelijk terrein het hare bijdragen tot verheffing en bloei."

Nou die tekst is aardig actueel. Met wat inflatiecorrectie gaan zelfs de aantallen bijna op. Nog wel. En wat de toekomst brengt, zal hopelijk beschreven worden door de huidige jeugd. Want een lesbrief over je eigen woonomgeving draagt bij tot historisch besef.

Hopelijk geeft het lesboekje de historicus-in-de-dop inspiratie voor het bekijken en beschrijven van de huidige ontwikkelingen: de geschiedenis van de toekomst.

In het boekje heb ik daarom een oproep gedaan aan de jeugd om de historie te beschrijven. Het kan dus zijn dat u binnenkort gevraagd wordt eens te vertellen over 'vroeger'. Ik hoop dat u uw verhaal dan doorgeeft aan uw (klein) kind, buurjongen of -meisje. Wellicht mag u dan een blik werpen in de lesbrief...

Leerlingen bouwen aan de Brede School

Den Dolder, april 2008

Elektriciteitsvoorziening in Den Dolder (deel 2)

Door Harm Sok

In het eerste deel heeft U kunnen lezen welke belangrijke rol De Bilt heeft gespeeld bij het leveren van stroom in de begintijd en hoe Bosch en Duin voor het eerst van stroom werd voorzien op 1 september 1909.

Elektrische Centrale in Zeist

In de gemeente Zeist was het nu ook doorgedrongen dat elektriciteit veel voordelen had en dat zij het leven veraangenaamde.

De commissie voor de gasfabriek, de heren J. Blooker en L. Adriaanse adviseerden op 27 September 1910 het gemeentebestuur van Zeist het volgende:

Zonder onvoorzien ongunstige omstandigheden, zou een Gemeentelijke elektriciteitscentrale te Zeist kunnen renderen waarbij:

- de opwekking der elektriciteit, op te dragen aan de Elektriciteit Maatschappij te de Bilt volgens haar gedane aanbieding, voor de gemeente financieel ongunstig zou zijn.
- de eigenaardige gesteldheid van Zeist, de ligging van de Gemeente en de stand der elektrotechniek de vraag voor levering van elektriciteit in deze gemeente urgent maakten.
- in principe moest worden aangenomen, dat de opwekking en levering van elektriciteit van gemeentewege diende te geschieden.

Inmiddels hadden een aantal inwoners van Zeist een brief opgesteld en ondertekend en deze aan de gemeenteraad gezonden met de volgende punten:

- dat de gepoogde uitsluiting van elektriciteit binnen de gemeente Zeist haar uitbreiding kan benadelen;
- dat door de hiervoor bedoelde poging tot uitsluiting de bloei der gasfabriek toch niet verzekerd kon worden, gezien de voortdurende uitbreiding der E.M.B. in deze gemeente.
- dat in de meeste plaatsen waar elektriciteit was ingevoerd ook het gasverbruik toenam;
- dat elektriciteit een eis voor de moderne samenleving was geworden en dat te vrezende personen die daar aan gewend waren bij de keuze van woonplaats om dit gemis van deze gemeente zullen afzien.

Het gemeentebestuur van Zeist had een commissie ingesteld om te onderzoeken of het verstandig was een eigen elektriciteitscentrale te laten bouwen. Ze had de heer E.J.F. Thierens, Elektrotechnisch Ingenieur uit Leiden, om advies gevraagd.

Op 8 december 1910 werd deze zaak in de gemeenteraad behandeld. Tijdens deze vergadering werd door de commissie voorgesteld om ook nog advies te vragen aan Prof. Veldman uit Delft. Voor dat advies werd f 300,-- gevraagd. Een paar gemeenteraadsleden vonden dat eerst moest worden uitgemaakt of Zeist wel een elektriciteitscentrale wilde. Een van de leden merkte op dat Zeist aan 'grootmoedswaanzin' leed en grote steden naliep. De elektriciteitsfabriek zou een grote concurrent voor de gasfabriek zijn.

Een ander raadslid betreurde het, dat een maatschappij van buiten de gemeente Zeist vergunning kreeg om in deze gemeente elektriciteit te leveren. Hij vroeg of bij overname van de wegen in Bosch en Duin door de gemeente ook de cliëntèle der Elektriciteit Maatschappij "de Bilt" in Bosch en Duin overgenomen kon worden. Overigens was hij van mening dat zo weinig mogelijk aan deze maatschappij toe moest worden gegeven, omdat Zeist volgens hem haar terrein niet was. Daarna werd gevraagd of de gemeente ooit aan de Dolderseweg en de daaraan gelegen gestichten stroom zou kunnen leveren, zo ja of E.M.B. niet kon worden belet om daar na 1935 te leveren.

Toch besloot de raad verder te gaan met de ontwikkeling van een eigen centrale. Prof. Veldman van de Universiteit Delft zou men een onderzoek laten doen. Er werd nu voorgesteld de elektrische aansluitingen langs de 'Utrechtscheweg' voor zover ze zich op gemeentegrond van Zeist bevonden over te nemen van de E.M.B. Ze was bereid daarvoor een bedrag van f 10.000,-- te betalen. De voorstellen, een centrale te beginnen en de leidingen van E.M.B. over te nemen, werden door de raad goedgekeurd.

Er werd op 10 december 1910 een aanbod gedaan door de Industriële Mij te Amsterdam namens de centrale te Driebergen om stroom te leveren aan Zeist. Dit aanbod werd door het gemeentebestuur van Zeist afgewezen.

Eerst moest er in Zeist nog een centrale gebouwd worden. Het was de bedoeling een centrale te bouwen achter de gasfabriek aan de Steynlaan. Met een zuiggasmotor kon een generator worden aangedreven. Gas wilde men dan betrekken van de gasfabriek. Iemand van de Zeister Machinefabriek leverde daar commentaar op. Hij vond het werken met zuiggas niet aanbevelenswaardig. Een onderzoek wees uit dat stoomkracht een grotere bedrijfszekerheid bood. De laatste jaren werd steeds meer gebruik gemaakt van stoomkracht. Dat bewezen de nieuwe centrales in Delft, Dordrecht, Gouda, Arnhem en vele andere. Een onderzoek toonde aan dat 98% van de centrales in Nederland gebruik maakten van stoommachines en slechts 2 % van zuiggasmotoren. Als men gas gebruikte van de gasfabriek dan liep men het risico dat na in gebruikneming van de centrale de gasfabriek moest uitbreiden. Maar een onderzoek in Nederland wees anders uit. Nadat men bij een gemeente een centrale in gebruik nam, verminderde eerst het gasverbruik, maar later ging deze weer stijgen.

Door de Nederlandsche Centraal Spoorwegmaatschappij was de paardentram van Zeist naar Utrecht vervangen door een elektrische tram. Voor de stroomvoorziening zorgde een elektrische centrale in De Bilt die daarvoor apart was gebouwd en

op 31 juli 1909 in gebruik werd genomen. De eerste proefrit van de tram werd gepland op 2 augustus 1909. Voor een gedeelte van het traject, De Bilt - Zeist was nog niet klaar met de bovenleidingen. Dus werd de elektrische tram vanaf Zeist naar De Bilt getrokken door paarden. Verder naar Utrecht waren de paarden niet meer nodig. Ook in Utrecht ontdekte men nog wat problemen. Toen een paar dagen later deze problemen waren opgelost ging men weer een proefrit maken. Voor het trajectgedeelte Zeist tot aan de Amersfoortseweg moesten toen de paarden nog gebruikt worden. De gehele lijn Zeist - Utrecht was op 20 augustus 1909 gereed en werd toen geopend.

De centrale in De Bilt leverde ook stroom voor het onderstation in Zeist voor het gedeelte van de smalspoorlijn in die gemeente.

De te bouwen elektriciteitscentrale in Zeist zou daarvoor stroom leveren. Maar omdat men nog niet met de bouw was begonnen werd door de N.C.S. op 10 december 1910 uitstel verleend tot uiterlijk 24 april 1911. De elektriciteitscentrale in Zeist leverde pas stroom in januari 1912.

Er werd een overeenkomst gesloten tussen de gemeente Zeist en de E.M.B. zoals door de gemeenteraad op 8 december 1910 werd bepaald. De E.M.B. verbond zich het elektriciteitsnet met toebehoren echter zonder elektriciteitsmeters aan de weg Utrecht - Zeist binnen de gemeente Zeist over dragen aan deze gemeente. Ook diende de E.M.B. de verbintenis met de afnemers van elektriciteit binnen dit traject aan de gemeente Zeist over te dragen.

De E.M.B. diende de meters van gebruikers te onderhouden en maandelijks afgelezen. De ontvangsten moesten volgens de meterstanden voor geleverde elektriciteit na aftrek van 5 cent per kilowattuur aan de gemeente Zeist te worden betaald. Langs de Utrechtscheweg mocht de E.M.B. binnen de gemeentegrenzen van Zeist, zoals op een tekening aangegeven, geen nieuwe aansluitingen meer maken. Alleen op verzoek van de gemeente Zeist mochten nieuwe aansluitingen gemaakt worden.

In het park Bosch en Duin mocht de E.M.B. elektriciteit blijven leveren. Ook de levering van stroom voor de elektrische tram Utrecht - Zeist mocht doorgaan. De gemeente Zeist verbond zich tot 31 december 1935 geen elektriciteit te leveren in het park Bosch en Duin zoals op genoemde tekening werd vastgelegd. Mochten de wegen in het park Bosch en Duin in eigendom, beheer en toezicht in genoemde periode zijn overgegaan naar de gemeente Zeist, dan behield de E.M.B. het recht stroom te leveren in genoemd park. Ook het stroomgeleidingsnet met toebehoren in Bosch en Duin bleef in eigendom van de E.M.B. En ook de bestaande verbindingen van de centrale aan de Dolderseweg naar het station De Bilt.

Bij uitzondering werd door de gemeente Zeist toegestaan elektriciteit te leveren door de E.M.B. aan de Heer Mr. H.J.H. Baron van Boetzelaar van Oosterhout in huize Dijnseburg.

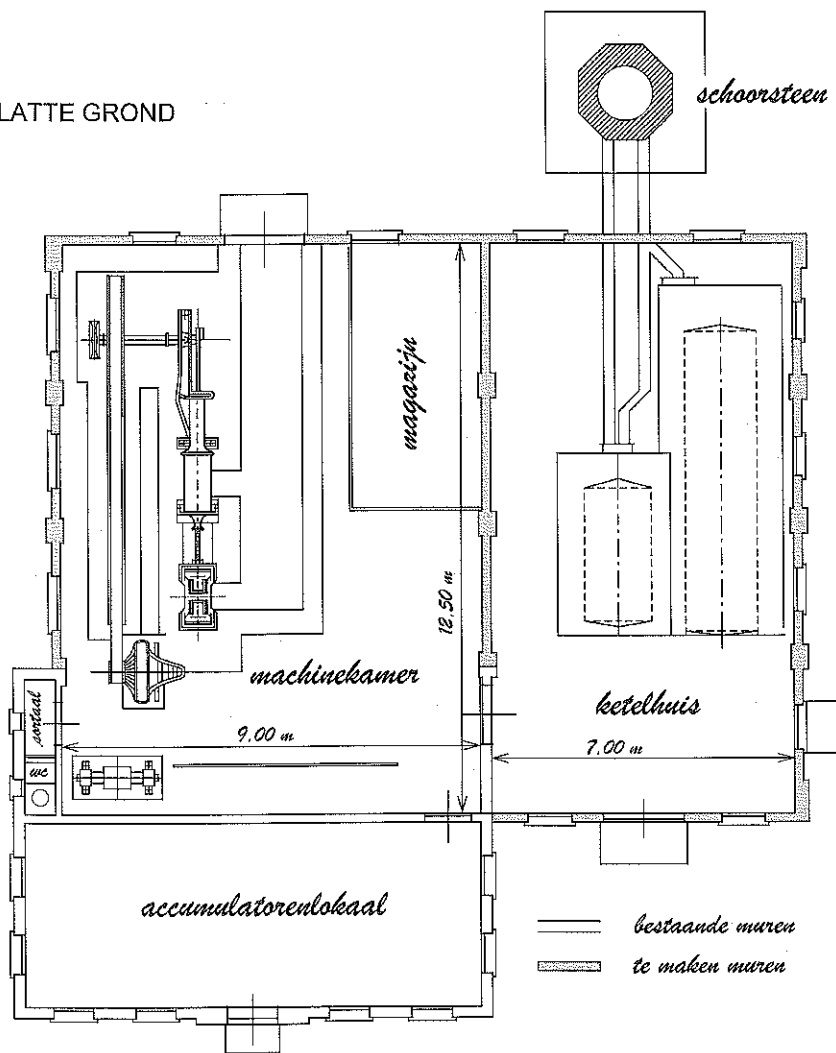
De gemeente Zeist betaalde voor de overname van het elektriciteitsnet langs de Utrechtscheweg de som van f 10.000,-- gulden aan de E.M.B. te De Bilt. Bij over-

treding van een der partijen werd dan aan de tegenpartij een boete van vijf honderd gulden betaald.

De overeenkomst ging in op 1 mei 1911.

Doordat er steeds meer gebruikers in Bosch en Duin werden aangesloten, die ook overdag stroom gebruikten, bleef er te weinig stroom over om de accumulatoren

PLATTE GROND

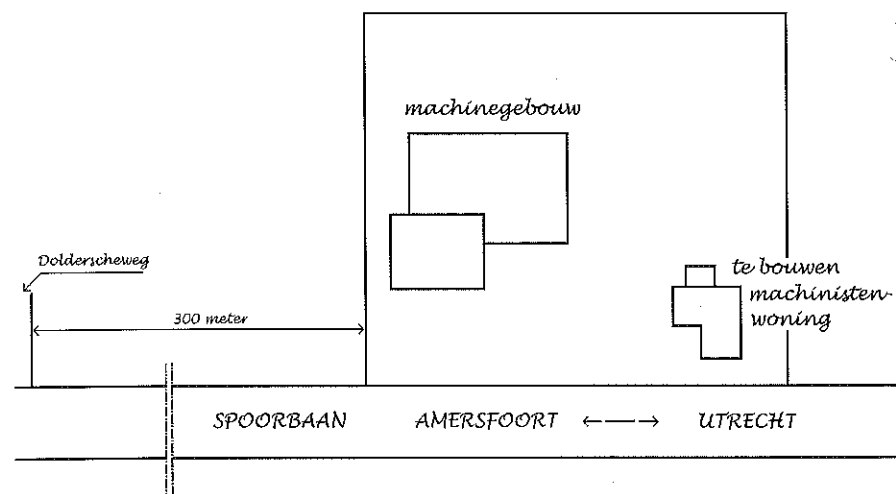
Plattegrond van de centrale zoals gebouwd in 1912

ELECTRICITEIT- MIJ "de BILT" MACHINEGEBOUW A/D DOLDERSCHEWEG

VOORAANZICHT

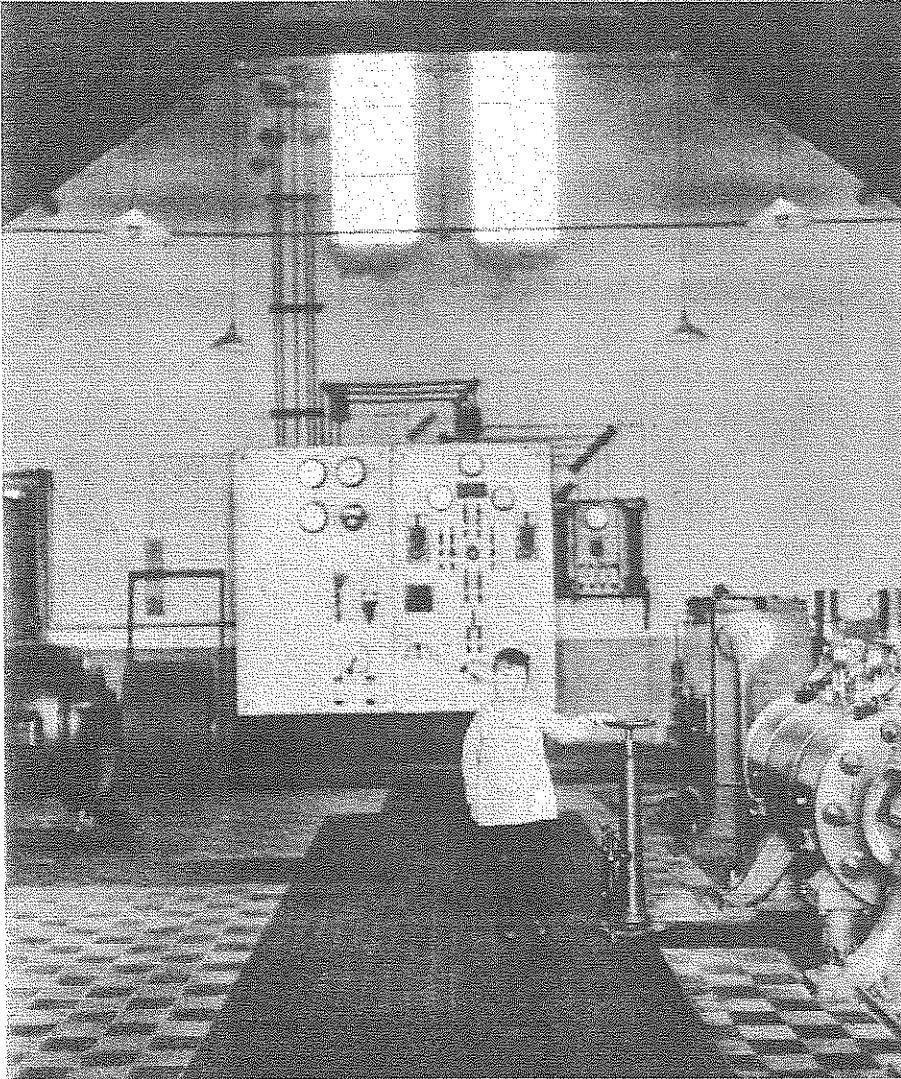
Voorraanzicht van de centrale

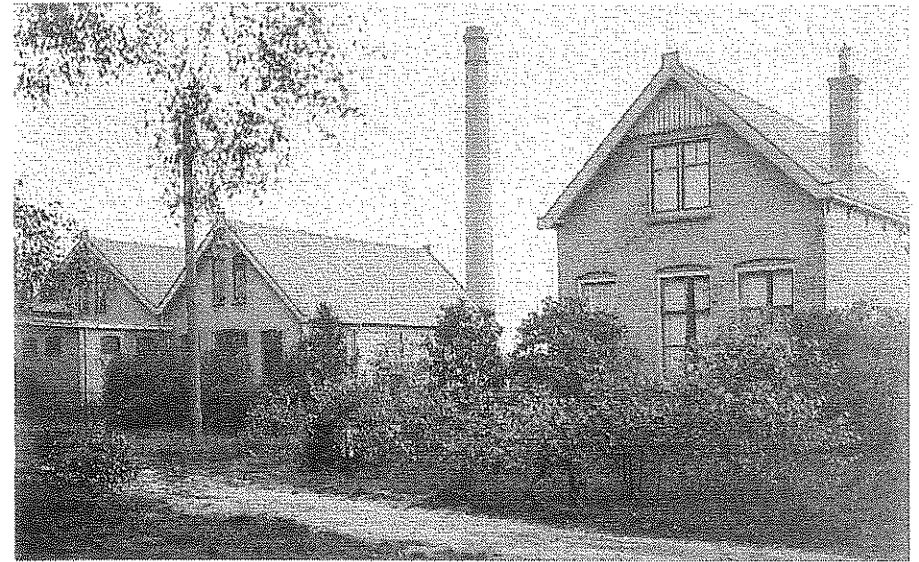
Plaats van het machinegebouw (de centrale)

te kunnen laden. De accumulatoren- opslag van de E.M.B. aan de Dolderscheweg had wel iets verbeterd aan de spanningsval in de avonduren maar dat was niet voldoende. Dus besloot de E.M.B. dat er ter plaatse 24 uur per dag stroom opgewekt moest worden. Achter het accumulatorengedouw werd een machinekamer gepland met daarnaast een ketelhuis, een complete centrale dus. Op 27 december

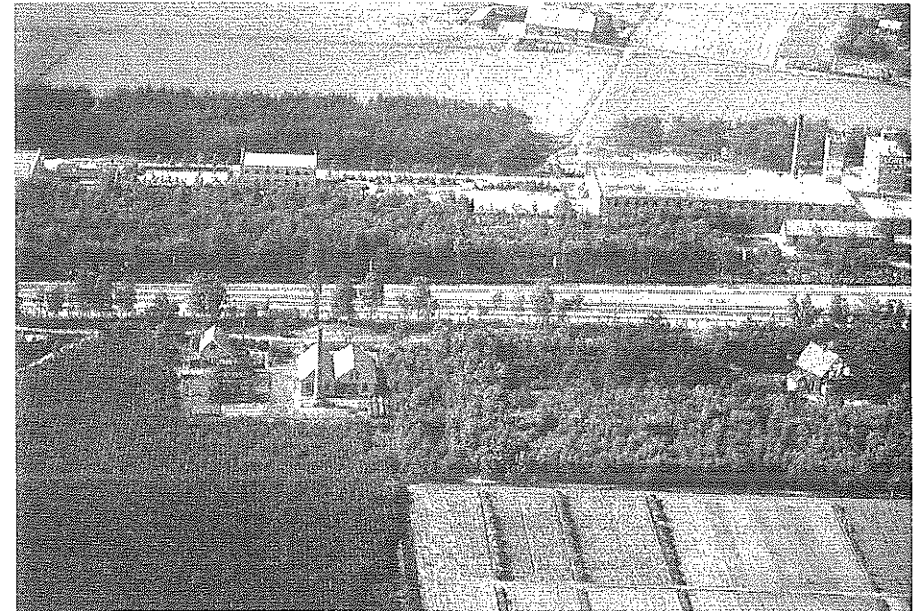
1911 werd bij de gemeente Zeist een bouwtekening ingediend voor het bouwen van een machinegebouw met een woning. Toen de toestemming was verkregen, werd snel de centrale gebouwd. Dat betekende dat er dagelijks iemand aanwezig moest zijn om het geheel te bedienen. Als beheerder werd de heer Hendrik Bakker aangesteld. Hij werd geboren in Ermelo op 23 februari 1888 en was van beroep machinist/monteur. Hij was gehuwd met Elisabeth Anna Noordanus, geboren op

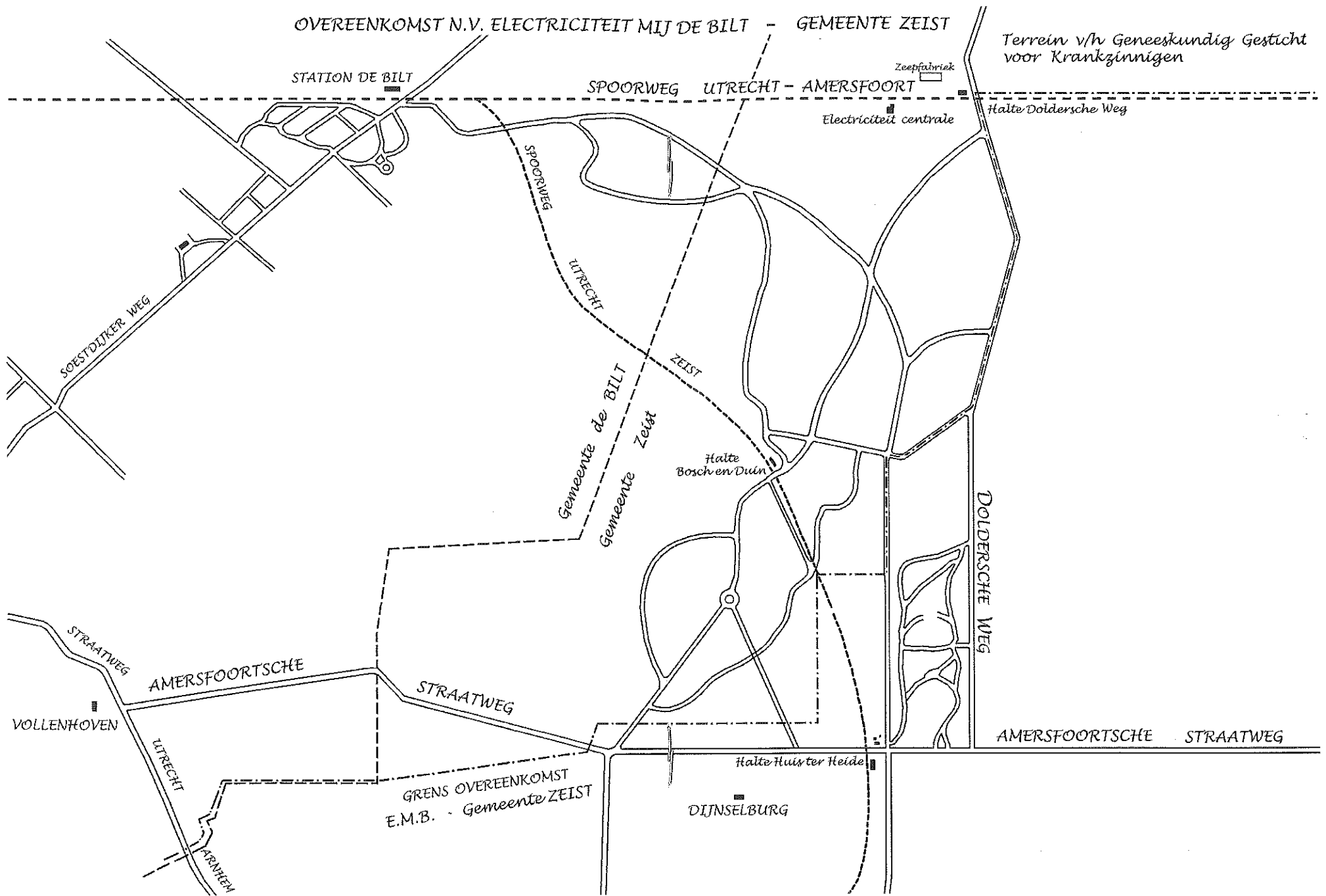
Binnenzijde van de centrale

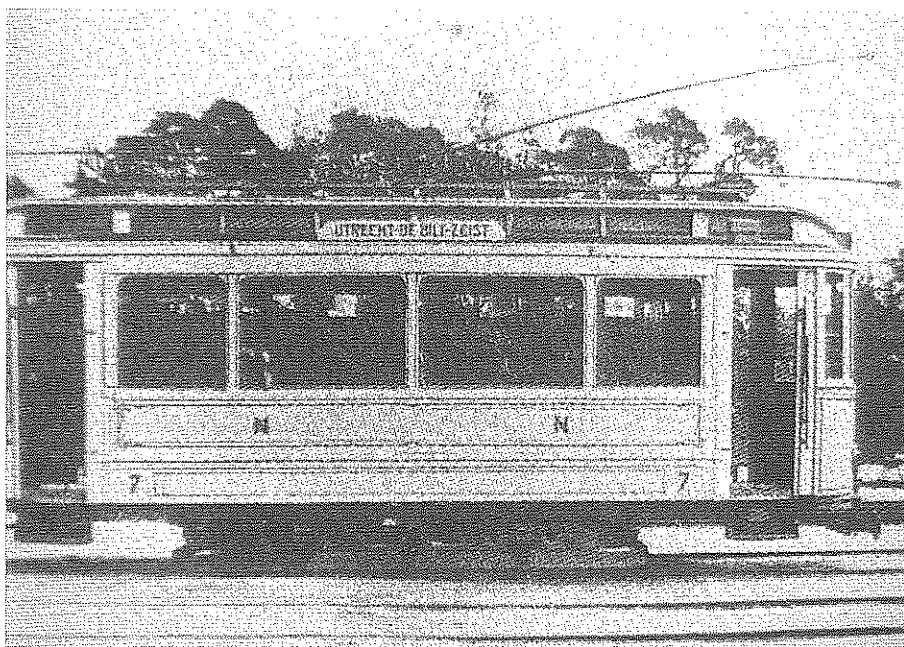

Voorzijde van de centrale met rechts het woonhuis

*Luchtfoto van het gebied met de centrale,
de spoorlijn en de zeepfabriek*

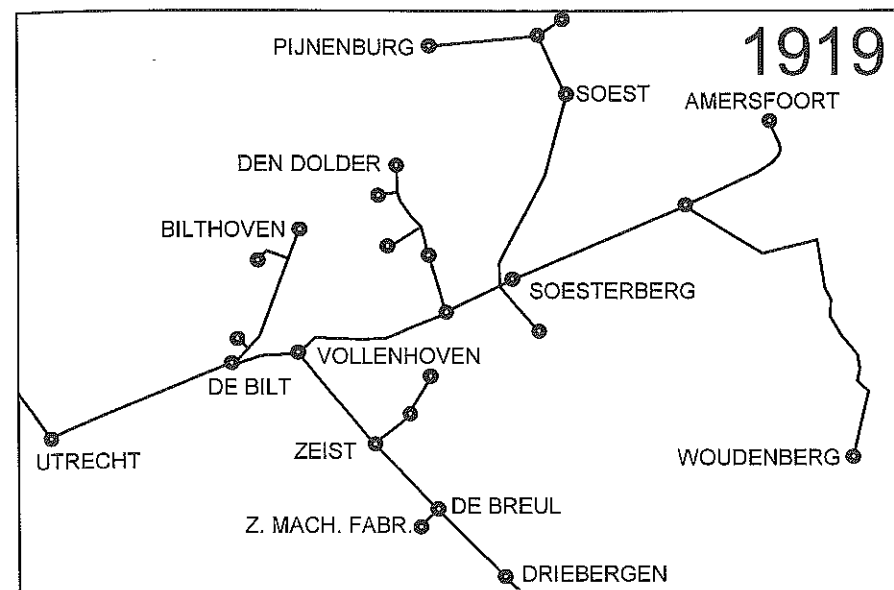

De tram Utrecht - De Bilt - Zeist

Begin 1912 werd aan de Steynlaan achter het gasbedrijf de elektrische centrale in gebruik genomen. Ook na deze datum waren er steeds weer problemen veelal veroorzaakt door aanschaf van te licht of ondeugdelijk materiaal omdat steeds goedkoper ingekocht moest worden. Daardoor waren er voortdurende meningsverschillen tussen de Algemeen Directeur van het Electriciteit - en Gasbedrijf en de Adjudant Directeur van de afdeling Electriciteit. Deze meningsverschillen verschenen regelmatig in de plaatselijke krant. De Algemeen Directeur was reeds 16 jaar in dienst van het Gasbedrijf en kende het bedrijf goed. Hij was een deskundige op het gebied van gasontwikkeling. De Adjudant Directeur van de afdeling Electriciteit was een deskundige op gebied van elektrotechniek en speciaal voor deze functie aangenomen.

PUEM

De meeste centrales die voor 1910 gebouwd werden leverden gelijkstroom. Door het hoge verlies over grote afstanden van deze stroomsoort werd het bereik van deze centrales bepaald. Daarna werden nagenoeg nog alleen wisselstroomcentrales gebouwd. De elektriciteitsvoorziening in de provincie Utrecht was onoverzichtelijk. De ene centrale leverde gelijkstroom en een ander wisselstroom. Ook de geleverde spanningen, die opgewekt werden door centrales, varieerden in hoogte.

Stroomleveringsgebied door de PUEM ten oosten van Utrecht in 1919

Provinciale Staten van Utrecht waren van mening dat in deze provincie een eenheid van stroom moest worden opgewekt, wisselstroom. Ze was ook van mening dat de provincie voor een doelmatige stroomvoorziening diende te zorgen. Van zelfstandige stroomvoorziening door de reeds aanwezige centrales kon dus geen sprake meer zijn. De stroom behoefde niet door de provincie zelf te worden opgewekt, maar kon worden betrokken van de reeds aanwezige centrales. Deze moesten dan wel aan de voorwaarden voldoen die door de provincie werden opgesteld. Op 7 oktober 1916 werd de Provinciale Utrechtsche Electriciteits Maatschappij PUEM opgericht.

De doelstelling was:

"het scheppen van een bron van licht en kracht, een bron van algemeene ontwikkeling, en dat te doen met het geld van de provincie en onder beheer van de provincie".

Na veel overleg werd in 1918 besloten om de energie onder een spanning van 10.000 volt door de provincie te leiden. Voor de gebruikers werd dan een getransformeerde spanning van 220 volt voor verlichting en 380 volt voor motoren beschikbaar te gesteld.

In 1919 werden de kleine gelijkstroomcentrales van De Bilt en Den Dolder door de PUEM overgenomen. Daarna werd door de PUEM en de gemeente Zeist een overeenkomst gesloten voor levering van stroom door de PUEM. Ook de centrale in Zeist kon daarna worden stilgezet.

De PUEM bezat in eerste instantie geen eigen centrales. De stroom werd ingekocht bij het Provinciaal Electriciteitsbedrijf van Noord- Holland en later ook van het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf van Utrecht.

In 1921 werd door gemeente Utrecht samen met de Provincie onder de N.V. Provinciaal en Gemeentelijk Utrechtsch Stroomleveringsbedrijf (PEGUS) een nieuwe centrale gebouwd aan het Merwedekanaal.

Nadat de centrale in Den Dolder in 1919 buiten bedrijf werd gesteld is het gebouw door verschillende bedrijven verbouwd. Het laatste bedrijf dat gebruik maakte van het gebouw was het computerbedrijf van de familie Hoffschlag. In april 2007 werd het gebouw ontruimd.

Aan de linkerkant van het gebouw waren de ramen van het toilet nog te zien van het oude accumulatorengedouw dat in 1910 werd gebouwd.

Ook de ramen van het later aangebouwde machinegebouw waren nog te zien. Bovenstaande foto werd gemaakt in maart 2007

David van der Wal en Maria Schollaart

Door Mieke van der Ploeg

Dit echtpaar is op Het Stille Hofje begraven naast het echtpaar Daalmeijer-Overweel, over wie u in de vorige Kroniek kon lezen.

Op 30 juli 1921 betrokken David en Maria als eerste bewoners de net opgeleverde tussenwoning op Pleineslaan nr. 35. Vanaf die dag oefende David er zijn vak als schoenmaker uit. Hun jongste zoon Arie werkte vanaf 1950 met hem mee, en in 1958 draaiden vader en zoon de rollen om. David en Maria verhuisden toen naar een bovenwoning aan de dr. Boswijklaan en Arie zette de schoenmakerij (met winkel) op de Pleineslaan voort. Hij is nu zelf gepensioneerd, maar woont er nog steeds met zijn vrouw Gré.

Maria Johanna Schollaart werd in Rotterdam geboren op 27-03-1893, in een gezin dat volgens Arie nogal "op stand" was. Haar vader werkte bij Heineken, en beheerde daar de geheime receptuur. Dat was een belangrijke positie.

David Josephus van der Wal werd ruim 3½ jaar later geboren op 30-11-1896, ook in Rotterdam, in een heel groot gezin dat uiteindelijk 16 kinderen telde. Zijn vader was blikslager.

Ondanks het leeftijds- en standsverschil hebben David en Maria elkaar in Rotterdam leren kennen. Hoe en waar? Arie weet het niet.

Maria kwam eerder hier in de buurt wonen dan David. Zij werkte als inwonend kookster bij een sjeke familie.

In Rotterdam ging David na de lagere school eerst in de leer bij een slager, maar hij stapte over naar een schoenmaker met meerdere personeelsleden, aan de Kipstraat. Hier kreeg David een heel vreemd bedrijfsongeval waar hij de rest van zijn leven last van bleef houden. De schoenmakersgezellen produceerden handmatig grote aantallen schoenen en laarzen, en voor de politie werden die in de werkplaats op voorraad gehouden. De laarzen hingen allemaal aan het plafond en konden met een lange haak naar beneden worden gehaald. Dat ging wel eens fout. Een oudere collega van David had een kale kop. Op een keer kreeg die zo'n paar laarzen precies op dat kale hoofd. David zat toen net met een hele rij kleine spijkertjes tussen zijn lippen, om ze snel één voor één te kunnen pakken bij het vastzetten van zolen op bovenwerk. Omdat hij nu onbedaarlijk moest lachen vergat hij dat en slikte per ongeluk al die spijkertjes in!

In een Rotterdams ziekenhuis werden de spijkertjes met een magneet verwijderd. (Blijkbaar moest hij dus een magneet aan een touwtje inslikken en werden ze daarmee opgehangeld.) Maar sinds dit ongeval was David maagpatiënt. Arie zegt letterlijk: "hij was altijd ziekelijk." Omstreeks 1943 werd David aan zijn maag geopereerd en toen bleek dat er destijds spijkertjes waren achtergebleven die inmiddels helemaal in de maagwand waren ingegroeid.

David van der Wal

Die operatie kwam zo: Arie had (hij zal een jaar of 9 geweest zijn) een dubbeltje gegapt. Hij rende er mee weg zo hard hij kon, richting de boerderij die er toen nog stond tussen de Pleineslaan en de zeepfabriek. David zat hem natuurlijk achterna, haalde hem uiteindelijk in en trok Arie aan zijn oor mee terug naar huis waar hij hem voor straf nog een pak rammel gaf. Al die inspanningen veroorzaakten een heel hevige maagpijnaanval. Arie werd naar het ziekenhuis in Zeist gebracht waar bij een spoedoperatie die laatste spijkertjes van vóór 1920 dus toch nog werden gevonden....

David en Maria leerden elkaar dus kennen toen ze allebei nog in Rotterdam woonden, maar ze zijn volgens Arie getrouwd in het witte kerkje in Huis ter Heide. Op hun familie-

kaart in het archief van Zeist staat vermeld dat ze zich samen, al gehuwd, op 30-07-1921 vanuit Rotterdam hier aan de Pleineslaan 35 vestigden.

David en Maria hadden liever het hoekhuis op nr. 37 willen huren. David had dan achter dat huis een werkplaats kunnen bouwen die vanaf de straat bereikbaar was. Maar nr. 37 was nog niet klaar, de naastgelegen tussenwoning op nr. 35 wel. Dus trokken ze toch hier in, en David richtte in de voorkamer zijn werkplaats in. (Die voorkamer is van 1921 tot 1999, toen Arie met pensioen ging, onafgebroken bedrijfsruimte gebleven!)

Naast de voordeur hing David een emaille bordje op: "Eerste elektrische schoenmakerij".

Dat elektrische betrof in de begintijd overigens alleen het machientje waarmee de schoenen werden afgewerkt (zolen en hakken bijlijpen), want het stikken van leer op leer en van leer op zolen gebeurde nog gewoon met een trapnaaimachine.

Kinderen

David en Maria kregen vijf kinderen die allemaal hier in dit huis werden geboren. Het duurde 4½ jaar voordat de eerste kwam, en Maria zette ze ook niet gemakkelijk op de wereld.

Nieuwjaarsdag 1925 werd David Josephus jr. geboren. Daarna kwamen er drie meisjes: Geertje (nu Greetje genoemd) op 24-07-1926, Jannetje (Jansje) op 04-10-1927 en Anna (Annetje) op 30-01-1930. Toen vond de dokter dat Maria beter geen kinderen meer kon krijgen. Maar vier jaar later kwam toch nakomertje Arie nog als hekkensluiters op 23-01-1934. Maria was toen bijna 41 jaar.

Concurrentie

David was in Den Dolder de allereerste schoenmaker.

Later kreeg hij drie concurrenten: meneer Loomans begon aan de overkant van het pleintje op Pleineslaan 40 ook een schoenmakerij, Frits Engels verderop op de Pleineslaan 82 ook (die heeft later vanwege zijn gezondheidsproblemen nog een poosje bij David in loondienst gewerkt), en aan de Dolderseweg kwam nog schoenmaker Van 't Hoog.

Alle huizen aan de Pleineslaan hebben diepe achtertuinen, dus ook nr. 35.

In die achtertuin hield David allerlei dieren. Een paar varkens, kippen, ganzen, wat geitjes, konijnen. Arie herinnert zich dat de achtertuin in zijn kinderjaren letterlijk een zwijnenstal was! In de oorlogsjaren slachtte David die dieren ook zelf, in de kelder onder het huis. Er waren haken tegen de wand bevestigd om een varken in spreidstand te kunnen ophangen. Die haken zitten nu nog steeds!

Oorlog

Nog even terug naar de oorlog: om aan eten te komen liep David sr. met een paar andere mannen uit het dorp nog verder dan de Veluwe, tot voorbij de IJssel. Hij gebruikte een grote accordeonkoffer om aardappels en zo in te vervoeren. Op de terugweg werd hij een keer aangehouden door de Duitsers. Toen heeft hij die accordeonkoffer zo'n beetje achteloos aan zijn pink laten bungelen, alsof het ding leeg was..... en hij kon de kostbare aardappels houden. Hij had dus sterke vingers en flair.

In de oorlog dook David jr. dus op een gegeven moment onder. Maar David en Maria hadden zelf ook drie onderduikers in huis. Wat voor mannen dat waren weet Arie niet, behalve dat het geen joden waren en dat in elk geval één van hen uit Rotterdam kwam. Die heette Adri Uitenbogaart, weet zijn zus Annetje zich te herinneren.

Maria in haar achtertuin, op de achtergrond haar wasmachine

In de oorlog was op den duur alles op de bon, zonder distributiekaarten kon je geen boodschappen doen. Mevrouw Dirkje Inden-Reiss zorgde voor bonboekjes om etenswaren voor de onderduikers te kopen. Zij, haar man en de bij hun aan de Baarnseweg inwonende vrijgezel Johan Scheps zaten in het verzet en regelden dat.

Rekeningen

David verdiende dus de kost voor zijn gezin met het vervaardigen en herstellen van schoeisel. Maria hielp hem daar veel bij, zij was zo ongeveer het zakelijk geweten van de onderneming. Zij haalde schoenen op bij de klanten, bracht ze na de reparatie ook weer terug, maar vooral zat ze de klanten achter de vodden om hun rekeningen te betalen. Ze heeft wat afgelopen! Ik vroeg of Da-

vid en Marie alles lopend deden? Vele jaren in elk geval wel. Maria heeft later wel een fiets gehad, maar Arie denkt dat die pas ná de oorlog kwam.

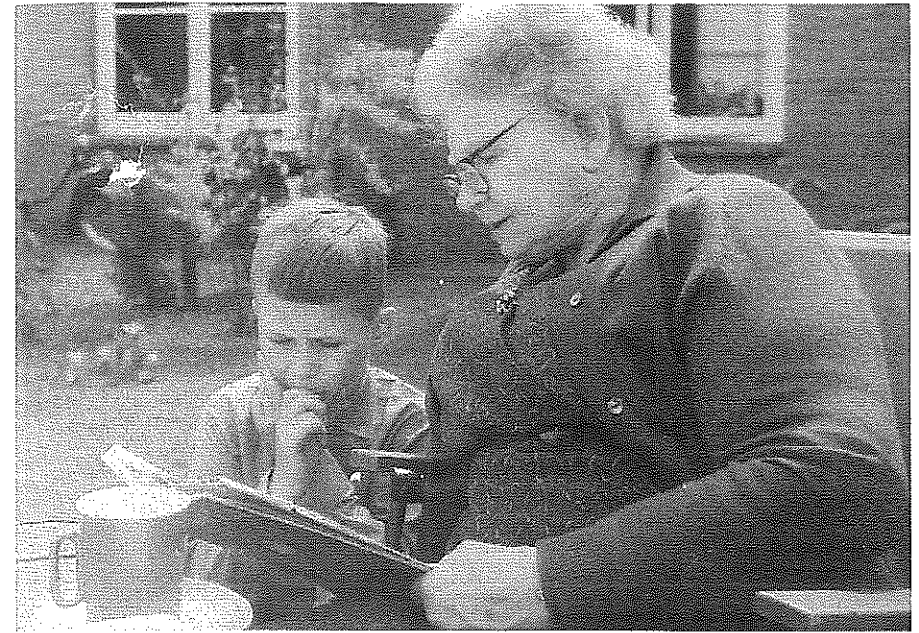
Niet zo zakelijk

Na de oorlog maakte David een deel van de achtertuin tot groentetuin, daarnaast bleven er ook dieren. David tuinierde graag en besteedde er veel tijd aan. De achtertuin was toen beslist geen zwijnenstal meer!

David gaf veel van zijn oogst weg, hij was beslist niet zakelijk. Ook in zijn schoenmakerij niet. Maria moest niet voor niets de klanten achternalopen om betalingen binnen te krijgen!

Arie zegt: "vader gaf veel te veel weg". En hij had een groot rechtvaardigheidsgevoel. Arie weet nog een anekdote uit de oorlog die dat illustreert.

Aan de Soestdijkerstraatweg was een boerderij op de plek waar nu het herden-

*Maria van der Wal leest kleinzoon Theo voor
Op de achtergrond een bromfiets*

kingskruis staat omdat daar een aantal mannen is gefusilleerd door de Duitsers. De boer die daar woonde wilde dat David schoenen voor hem maakte. Maar in de oorlog was er ook nauwelijks aan leer te komen, dus David zei nee. De boer dacht hem toen om te kunnen kopen door een groot stuk vlees toe te zeggen. Nou, dat viel niet goed! David gooide hem woedend de werkplaats uit en schreeuwde hem na dat hij, als hij al leer had gehad, dat liever weggaf aan arme mensen dan het te verkopen aan zo'n rijke boer die dacht dat hij met een stuk vlees zijn zin zou krijgen!

Ontspanning

David en Maria waren eigenlijk altijd aan het werk. Dat was in die tijd dus echt standaard, want ook nazaten van de echtparen Daalmeijer, Loomans, van Zoeren, Windhouwer en Blankensteijn zeggen dat over al die mensen!

Bij wijze van ontspanning zaten zowel David als alle vijf de kinderen "op zang". Ze zongen allemaal mee in het koor De Lofstem, dat toen geleid werd door meester Wiersma.

David speelde bovendien verdienstelijk accordeon. Ooit had hij dat instrument gekocht en er zichzelf op leren spelen. Muziekles? Welnee! Als er (vaak!) bezoek over de vloer was, en zeker op feestdagen, speelde David daarop en er werd ook

veel bij gezongen. De vaste bezoekers waren o.a. de families Van Amerongen, Bor en Van Nimwegen.

Arie neemt de zaak over

In 1948 kwam Arie op zijn 14^e van school. Eerst werd hij bakkersleerling bij bakker Van den Berg aan de Dolderseweg. Daar is hij een paar jaar gebleven, en toen ging hij naar banketbakker Rood in Zeist. Hij had een brommertje om daar te komen. Maar na ruim een half jaar is hij met het bakkersvak gestopt. Hij kreeg bakkerseceem, en moest bij Rood ook veel te hard werken. Er waren nog twee andere bakkersleerlingen toen Arie er begon, maar die werden na elkaar ontslagen toen Rood merkte hoe goed Arie het vak al had geleerd bij Van den Berg. Nou, toen was Arie al gauw de enige leerling en had hij het veel te druk!

Bovendien: David was al een hele tijd ziekelijk. Naast zijn chronische maagklachten had hij ook last van zijn hart gekregen. Daarom kwam Arie hem thuis helpen, en heeft uiteindelijk de schoenmakerij overgenomen.

In 1954 kreeg David een serieuze hartaanval. Na een ziekenhuisopname in Zeist was hij een poosje in huis bij Jansje die inmiddels in Zeist woonde, want moeder Maria kon zijn verzorging niet aan. Jansje kon het na een poosje ook niet meer aan, en daarom ging David naar een verzorgingshuis in Huis ter Heide. Maar Arie heeft hem weer naar huis gehaald, want hij vond dat vader daar niet hoorde. Gré is er zichtbaar nog trots op dat Arie dat heeft gedaan.

Arie en Gré woonden toen samen al in bij David en Maria, met de kinderen die ze kregen. Dat hebben we eerder gehoord: bij de Daalmeijers ging het net zo! Ook in nog te verschijnen verhalen over andere families zult u dit tegenkomen. Drie generaties samen in één klein huis was in de jaren '50 de normale gang van zaken aan de Pleineslaan.

Een nieuw huis

Dankzij de eerder genoemde mevrouw Inden kon het jonge gezin in 1958 de bovenhelft van een duplexwoning krijgen op de Dr. Boswijklaan, die toen net gebouwd was. Mevrouw Inden zat toen in de gemeenteraad van Zeist. Maar moeder Maria vond toen dat zij zelf en David daar beter konden gaan wonen, omdat Arie en Gré de zaak feitelijk al hadden overgenomen. Arie had inmiddels een winkeltje in de voorkamer ingericht, en achter het huis had hij een werkplaats in de tuin uitgebouwd. Bovendien hadden zij een heel gezin en waren David en Maria nog maar met zijn tweeën.

Dus in 1958 verhuisden David en Maria naar de Dr. Boswijklaan 3 bis. David beloofde Gré om wel de groentetuin aan de Pleineslaan te blijven onderhouden, maar daar kwam in de praktijk niet veel van.

Ruim een jaar later verhuisden David en Maria alweer, naar de Willem Arntszlaan 54. Daar kregen ze de benedenhelft van zo'n zelfde duplexwoning, omdat David er slecht tegen kon dat hij op de bovenwoning geen eigen tuin meer had. Van de tuin aan de W.A.laan heeft hij echter niet lang meer kunnen genieten.

Graven Van der Wal en Daalmeijer maart 2008

Zijn gezondheid was in die jaren wel weer wat verbeterd. De ochtenden werkte hij daarom weer mee bij Arie in de schoenmakerij. Zo ook op zaterdag 8 september 1962. Om twaalf uur dronk hij altijd eerst nog een kop koffie bij Gré in de keuken voordat hij naar huis ging. Maar die dag, toen ze net bezig was de melk voor zijn koffie warm te maken en op te kloppen, meldde zich een klant in de winkel. Gré draaide het gas dus uit en liep naar de winkel; klanten gaan voor, nietwaar? Toen ze terugkwam was David al weg; hij was narrig naar de buurvrouw gelopen omdat zij hem zo maar had laten zitten. Gré weet het allemaal nog zo goed omdat het de laatste keer was dat ze haar schoonvader zag.

Elke zaterdagmiddag gingen David en Maria naar Greetje en haar man in Utrecht, die woonden daar in de wijk Ondiep. Dan winkelden ze ook op de Amsterdamse Straatweg, o.a. in een winkel die òf van de familie Middag was òf waar mevrouw Middag in werkte (Arie weet niet precies hoe dat zat). David bleef dan altijd buiten staan, hij ging nooit mee naar binnen; dat was zo zijn gewoonte. Die bewuste middag is hij daar op de stoep letterlijk dood gevallen door opnieuw een hartaanval. Om twee uur werd Arie gebeld met het bericht.....

David was pas 65 toen hij overleed. Toen David op het Stille Hofje werd begraven heeft "zijn" koor De Lofstem daar voor hem gezongen.

Maria is niet lang alleen blijven wonen aan de Willem Arntszlaan. Al gauw trok ze in bij Jansje, waar ze een jaar of vijf is gebleven. "Jansje ving altijd iedereen op," zegt Arie.

Arie en Gré voor het "familiehuis" Pleineslaan 35. April 2008

Daarna woonde Maria nog een aantal jaren bij zuster Puijk aan de Paltzerweg. In die jaren was ze vaak ernstig ziek en moest meermaals worden verpleegd in Ziekenhuis Berg en Bosch in Bilthoven. Op 02-01-1972, ruim acht jaar na David, is zij op haar 78° overleden.

Wat waren het nou voor mensen, David en Maria?

Arie en Gré vertellen dat iedereen in de buitenwereld hen altijd als goede mensen heeft gezien waar geen kwaad woord over te zeggen valt. En die kant hadden ze zeker.

Maar binnenshuis kon David ook erg driftig zijn. "Ja, door zijn maagpijnen natuurlijk, en ik was als kind ook beslist niet makkelijk. Mijn zussen trouwens ook niet!" zegt Arie.

David was hartstikke blij met zijn kleinzoon Fred, en trots op hoe Arie en Gré zijn schoenmakerij uitbreidden met een winkel. Maar dat wilde hij ze niet laten weten.....

Een buurvrouw vertelde aan Gré dat zij vanuit haar bovenraam zag hoe David vaak kirrend boven de kinderwagen hing, als Fred er achter het huis in lag en er niemand anders in de buurt was die hem zo kon zien!

Remia

altijd een feest!